

de olsa bazı yasama konularını ele aldı. Ayrıca iki meclis zaman zaman birleşerek veya komisyonlar oluşturarak ortak çalışmalar yaptı.

21 Nisan 1857'de yapılan bir düzenlemeyle Meclis-i Vâlâ, Mülkiye, Maliye ve Evkaf, Askeriye, Hâriciye ve Deâvî olmak üzere beş cemiyete ayrıldı. Bu birimlere meclis üyelerinden üçer kişi seçildi ve her birimin ayrı yazı işleri oluşturuldu. Mecliste ve cemiyetlerde bakılmaya değer görülmeyen davalar Deâvî Nezâreti'ne gönderilecek ve bunlara perşembe günleri bakılacaktı. Cemiyetlerin üç üyesinden biri o birimin başkanı sıfatıyla birimi yönetecekti. Görüşeceği konuların sadâret tarafından belirlenip havale edilmesi icra memurlarından şikâyeti olanların meclise ulaşmasını engellediği için yapılan bir düzenlemeyle meclisin her türlü arzuhalî kabul etmesine izin verildi.

İltimas yoluyla meclise üye tayini neticesinde üye sayısı kırka yükseldi. Bu kalabalığın meydana getirdiği kargaşa mecliste işleri aksattığı gibi üyelerin keyfî davranışları yüzünden hazırlanan mazbatalar imzalanamıyordu. Sultan Abdülmecid, Şubat 1858'de Bâbîâlî'ye gelip tasarrufa riayet etmeleri hususunda vükelâyı sert bir şekilde uyardı ve meclislerdeki fazla üyelerin azaltılmasını istedi. Gerekli düzenlemeleri yapmakla görevlendirilen Meclis-i Âlî-i Tanzîmat'ın çalışmaları sonucunda Meclis-i Vâlâ'nın üye sayısı on dörde indirildi ve meclis, daha önce kurulan beş cemiyet lağvedilerek İntihâb-ı Me'mûrîn ve Tatbîk-i Kavânîn Cemiyeti ile Muhâkeme Cemiyeti adlı iki yeni cemiyetten oluşturuldu (29 Eylül 1858).

Meclis-i Vâlâ ile Meclis-i Âlî-i Tanzîmat gibi iki reform meclisinin mevcudiyeti bazı sıkıntı ve kargaşalara sebep olduğu için 15 Temmuz 1861'de yapılan bir düzenlemeyle iki meclis Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye adıyla birleştirildi. Mülkiye, Muhâkemât ve Kavânîn ile Nizâmât daireleri olmak üzere üç kısımdan oluşan yeni meclisin başkanlığına Keçecizâde Fuad Paşa getirildi. Yeni yapıya uygun olarak kitâbet de üçe ayrıldı. Ahmed Cevdet Paşa tarafından hazırlanan ve 16 Ağustos 1861 tarihli iradeyle onaylanan meclis iç tüzüğüne göre her daire görüştüğü konuların mazbatasını ayrı ayrı düzenleyecek ve önemli bir konu olduğunda birlikte çalışma yapabilecekti. Kavânîn ve Nizâmât Dairesi'nin görevi, yeni kanunları, eski kanunlarda yapılacak değişiklikleri ve nezâretlerin hazırladığı nizam lâyhalarını görüşmekti. Mülkî ve malî idare ile nizamların yürü-

tülmesi hakkında kendisine havale edilen konuları görüşen Mülkiye Dairesi'nin bir görevi de kaymakamların azil ve tayin işlemlerini yürütmek, vali ve mutasarrıfların tayin ettiği müdürlerin asaletini onaylamaktı. Muhâkemât Dairesi, kurulması düşünülen cinâyet mahkemeleri için bir çeşit istînaf mahkemesi olarak tasarlanmıştı. Meclisin üye sayısı Mülkiye Dairesi'nde yedi, Kavânîn ve Nizâmât ile Muhâkemât dairelerinde beşer olmak üzere toplam on yedi olarak belirlendi. Bu düzenlemeyle önceleri Meclis-i Vâlâ'nın, daha sonra Meclis-i Âlî-i Tanzîmat'ın görevleri arasında yer alan, kanun ve nizamların uygulanmasına nezaret etme ve yolsuzlukları sadârete bildirme yetki ve sorumluluğu yeni meclisin elinden alındı.

1868 yılına kadar yoğun bir şekilde faaliyetlerini sürdüren Meclis-i Ahkâm-ı Adliyye, 6 Mart 1868'de çıkan bir iradeyle Şûrâ-yı Devlet ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye olmak üzere ikiye ayrıldı. Kanun ve nizam-nâmeler yapmakla görevli Şûrâ-yı Devlet'in başkanlığına Midhat Paşa, yüksek bir temyiz mahkemesi olarak görev yapacak olan Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye'nin başkanlığına da Ahmed Cevdet Paşa getirildi. Bu düzenlemeyle yasama ve yargı birbirinden ayrıldığı gibi meclis de fiilî hayatını tamamlamış oldu. Osmanlı Devleti'nin sonuna kadar varlığını devam ettiren bu ilk kurumdan Şûrâ-yı Devlet Danıştay'ın ve Dîvân-ı Ahkâm-ı Adliyye Yargıtay'ın temelini oluşturdu.

Meclis-i Vâlâ kanunlarla ilgili bütün hususların görüşüldüğü, üst düzey bürokratların yargılamasının yapıldığı, mülkî, malî ve askerî düzenlemelerin planlandığı bir merci olduğu için üye seçiminde titiz davranılırdı. Üyelerde Tanzîmat'a inanmış, dürüst, dirayetli, ehliyetli, fikir üretebilecek bir kapasiteye sahip olma gibi bazı hususiyetler aranırdı. Ayrıca değişik konuların görüşüldüğü mecliste bilgili ve uzman kişilerin belli bir oranda bulunulmasına özen gösterilirdi. Meselelerin şer'î yönünü incelemek üzere ilmiye mensupları da meclise alınıyordu. Islahat Fermanı'nın ilânına doğru bütün tebaa ile ilgili konuları görüşmek üzere gayri müslimlerin temsilcileri de bir yıllığına meclis üyeliğine getirildi.

Kuruluşundan itibaren Meclis-i Vâlâ çalışmalarını tam bir reform meclisi olarak yürüttü. Faaliyet süresinde ortaya çıkan hemen bütün reformlar bu mecliste ele alındı. Meclis hem reformları tesbit hem de uygulanıp uygulanmadıklarını kontrol etti. Bu niteliği yanında, Tanzîmat'a

aykırı davranan üst düzey bürokratları yargılama işleminde olduğu gibi Tanzîmat'ın koruyuculuğu görevini de yerine getirdi. Böylece "Tanzîmât-ı Hayriyye'ye mugayir davranma" ithamıyla muhalifler susturuldu. Meclis Tanzîmatçıların bir mahkemesi gibi çalıştı; Tanzîmat'ın "hâmî-i hakîkî"si ve Hariciye Nezâreti'yle beraber reformların planlayıcısı ve denetleyicisi oldu.

BİBLİYOGRAFYA :

Düstur, Birinci tertip, İstanbul 1289, I, 325-342, 703-718; Cevdet, *Ma'rûzât*, s. 12-15, 34-35; a.mlf., *Tezâkir*, II, 62, 153; Lutfî, *Târih*, V, 107-108; VI, tür.yer.; VII, 16; VIII, 23; X, 15-16; İbnülemin, *Son Sadrazamlar*, I, 221, 319; Recai G. Okandan, *Âmme Hukukumuzun Ana hatları*, İstanbul 1977, I, 70-72, 77-79; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşid Paşa ve Tanzîmat*, Ankara 1985, s. 198, 200-205, 220-222; Ali Akyıldız, *Tanzîmat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform*, İstanbul 1993, s. 185-218; Mehmet Seyitdanioğlu, *Tanzîmat Devrinde Meclis-i Vâlâ: 1838-1868*, Ankara 1994; S. J. Shaw, "19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezî Yasama Meclisleri" (trc. Püren Özgören), *TT*, sy. 76 (1990), s. 11-16; sy. 77 (1990), s. 40-47.

ALİ AKYILDIZ

MECLİS-i VÜKELÂ

(مجلس وکلاء)

Sadrazamın başkanlığında
nâzırlardan oluşan ve Osmanlı
hükümetini niteleyen meclis.

Sultan II. Mahmud döneminde merkezî idarede bazı düzenlemelerin yapılması ve nezâretlerin kurulması neticesinde teşekkül eden bu meclis belgelerde Encümen-i Mahsûs, Encümen-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Hâs, Meclis-i Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Vükelâ, Meclis-i Hâss-ı Meşveret, Meclis-i Hâss-ı Âlî, Meclis-i Âlî-i Vükelâ, Meclis-i Mahsûs-ı Vükelâ, Meclis-i Mahsûs ve Hey'et-i Vükelâ gibi farklı isimlerle geçer. Meclis, muhtemelen Meclis-i Meşveret'ten (bk. MECLİS-i MEŞVERET) tedricî bir geçişle oluşturulduğu için kuruluş tarihi açık değildir.

Meclis-i Vükelâ, başvekilin veya sadrazamın başkanlığında toplanıp önemli devlet işlerini görüşür ve icra işlerinde nezâretler arasında koordinasyonu sağlardı. Nâzırların her biri nezâretinin görev alanına giren işlerden sorumluydu. Meclis, gerekli gördüğü veya alt kademedeki diğer meclislerin hazırladığı tasarıları ve meseleleri tartışıp gerekli düzeltmeleri yapar, daha sonra sadrazam bunları bir tezkireyle padişahın onayına sunardı.

İlk dönemlerde meclisin çalışma düzeni, görev ve yetkilerini belirleyen bir nizamnamesi yoktu. Meclis normalde haftada iki gün toplanır, ancak toplanma periyodu şartlara göre değişebirdi. 7 Aralık 1843'te toplantıların çarşamba günleri yapılması kararlaştırıldıysa da meclis cumartesi, pazar, pazartesi, salı, çarşamba ve perşembe günlerinde de toplantı yapıyordu ki bu, periyodik olanların yanında gerektiğinde toplandığını göstermektedir. Duruma göre bazan birkaç gün ardarda toplanabilir, padişah da olağan üstü durumlarda veya gerekli gördükçe meclisi toplantıya çağırabilirdi. II. Abdülhamid döneminde meclisin olağan toplanma günleri çarşamba ve pazartesi (BA, Y. PRK. BŞK, nr. 67/5). Bu günlerin dışında yapılabilecek olağan üstü toplantılar için padişahın izni gerekliydi. Çünkü izin alınmadan yapılan toplantılar padişahın meşhur vehmini harekete geçirmekteydi. Nitekim böyle bir toplantıyı önemli bir sorun haline getiren padişah sadrazamı sert bir şekilde uyarıyordu (BA, Y. PRK. BŞK, nr. 11/45). Gereğini olağan üstü toplantının bazı kişiler tarafından yanlış yorumlanması ihtimali olarak gösterse de (BA, Y. PRK. BŞK, nr. 11/55), esas sebep, selâfı Sultan Abdülaziz ve V. Murad'ın tahttan indirilme kararlarının bu gibi meclis toplantılarında olgunlaştırılmış olmasıydı. Bu yüzden Serasker Mehmed Rızâ Paşa ve Zeki Paşa gibi bazı üyeler vasıtasıyla meclis müzakerelerini günün gününe takip ederdi (Tugay, s. 32, 35).

Meclis Bâbîâlî dışında sadrazam, şeyhülislâm veya vükelâdan birinin konağında toplanır, ramazan aylarında ise genellikle sadrazamın konağında ve iftardan sonra çalışmalarını yürütürdü. Yıldız Sarayı Merasim Dairesi'nde Vezir Odası denilen bir mekân mevcut olup saraydaki meclis toplantıları burada yapılırdı. Meclisin nerede, ne zaman ve hangi saatte toplanacağı Teşrifat Kalemi'nden yazılan tezkirelerle üyelere haber verilir, meclise katılamayanlar mazeretlerini sadârete bildirirlerdi.

Meclis üyeleri bürokratik yapıya ve zamana göre bazı değişiklikler göstermiştir. 1840'lı ve 1850'li yıllarda meclis genel olarak şu üyelerden oluşuyordu: Sadrazam, şeyhülislâm, serasker, Meclis-i Vâlâ başkanı (Meclis-i Tanzîmat kurulunca Meclis-i Tanzîmat başkanı), Maliye, Ticaret, Hariciye, Evkâf-ı Hümâyun nâzırları, sadâret müsteşarı, Darbhâne-i Âmire nâzırı (Hazîne-i Hâssa'nın kurulmasından

sonra Hazîne-i Hâssa nâzırı), Zaptiye müşiri, Tophane müşiri, kaptan-ı deryâ, Dîvân-ı Deâvî nâzırı, vâlide kethüdâsı. Zamanla idarî değişikliklere paralel olarak bunlara yenileri eklendi veya içlerinden bazıları üyelikten çıkarıldı; nezâretlerin aldığı şekle göre Meclis-i Vükelâ'nın yapısı da kısmî değişiklikler gösterdi. Üyelerden biri İstanbul'da bulunmadığı zaman yerine vekâlet eden kişi (kaymakam) kurumu adına meclis toplantılarına katılabilir.

Ayrıca hükümet üyesi olmayıp tecrübelerinden yararlanılmak üzere bazı devlet ileri gelenleri ve vükelâ mâzulleri de üyeliğe tayin edilebilirdi. Bunlar "Mecâlis-i Âliye memuriyeti" adıyla ve yüksek maaşlarla Meclis-i Vükelâ ve Meclis-i Âlî-i Umûmî'ye üye olurlar, ancak meclis teşrifatında nâzırların altında yer alırlardı (BA, Y.A.HUS, nr. 251/151). Bu uygulama II. Abdülhamid döneminde kaldırıldı. Öte yandan mecliste görüşülecek konu toplantılara katılacak üyelerin tesbitinde önemli bir husustu. Nitekim mühim meselelerin görüşüldüğü toplantılara üst düzey yöneticiler, olağan konular görüşüldüğünde uygun görülenler ve ihtisasa dayalı konularda da meclis üyesi olup o hususta bilgi sahibi olanlar çağırılırdı. Dolayısıyla her üyenin bütün toplantılara katılması söz konusu değildi.

1839'da yapılan ve göreve yeni başlayacak memurlara yemin etme zorunluluğu getiren düzenlemeye göre vükelânın padişahın huzurunda yemin ederek vazifelerine başlaması gerekiyordu. Bu karardan yaklaşık on yıl sonra, 11 Aralık 1849'da mülkiye, askeriye ve ilmiye memurlarının yemin şekillerine dair bir nizamname hazırlandı. Padişahın yemin etmesinin ardından vekiller de padişaha ve devlete sâdık kalacaklarına, rüşvet almaya, cacaklarına, devlet malını telef etmeyeceklerine ve kimseye ettirmeyeceklerine, gerekmedikçe hazineye masraf çıkarmayacaklarına ve gerçekten ihtiyaç olmadıkça memur istihdamına göz yummayacaklarına dair Kur'an üzerine yemin etti.

Mecliste kararlar oy çokluğuyla alınırdı. Oylanacak konunun tercih şıkları beyaz bir kâğıt üzerine yazılır ve üyeler tercih ettikleri şıkkın altını imzalar, oylama sonunda çoğunluğun düşüncesi kararın yönünü belirlerdi. Ancak çoğunluğun kararı bazan güçlü bir ses tarafından bastırılabilirdi. Nitekim Nisan 1903'te yapılan bir toplantıda Serasker Mehmed Rızâ Paşa meclis kurallarına ve âdâbına aykırı olarak bağırıp çağırarak meclisin kararını

kabul etmeyeceğini beyan etti. Kendisini sessizce dinleyen Sadrazam Avlonyalı Mehmed Ferid Paşa daha sonra durumu padişaha bildirdi (BA, Y.A.HUS, nr. 446/73). Mehmed Rızâ Paşa 1908'e kadar yerini koruduğuna göre bu şikâyetten bir sonuç alınmadığı anlaşılmaktadır. Meclisin ilk yıllarına ait mazbatalar elde mevcut değildir. Dolayısıyla bu dönemde konuların mecliste görüşülmüş olduğu sadâret tezkirelerinden çıkarılabilmektedir. Ancak 1850'lere doğru müstakil mazbatalar düzenlenmeye başlanmıştır.

1 Temmuz 1872'de yapılan bir düzenlemeyle, mevcut kanun ve nizamların tamamen veya kısmen değiştirilebilmesi yahut yeni bir kanun yapılabilmesi için öncelikle konunun Şûrâ-yı Devlet'te, ondan sonra da Meclis-i Vükelâ'da ele alınıp gerekli düzeltme ve ilâveler yapılarak padişahın onayına sunulması ve padişahın tasdikinden sonra uygulanması esası getirildi.

II. Meşrutiyet döneminde meclisin görev, yetki ve sorumluluklarının sınırları Kânûn-ı Esâsî ile belirlenerek Meclis-i Meb'ûsan'a karşı sorumlu bir hale getirildi. Üyeler hükümet başkanı sıfatıyla sadrazam tarafından tesbit edilir ve padişahın onayıyla görevlerine başlardı. Meclis-i Meb'ûsan'a Hey'et-i Vükelâ'yı düşürme yetkisi de tanınmıştı (ayrıca bk. HÜKÜMET). Bu dönemde bazı üst düzey mâbeyin görevlilerinin tayini de meclis kararı ve padişahın onayı ile yapılmaktaydı.

İlk dönemlerde meclis üyelerinin maaş şahsın rütbesine göre değişebiliyordu. Ayrıca günlük ve aylık olarak kendilerine verilen aynî tayinatları da vardı. 1895'te vekil maaşı 40.000 kuruştı. Mâbeyin başkâtibi Tahsin Paşa, II. Abdülhamid'in bu maaşların dışında sadrazam, serasker ve bazı vekillere kendi hesabından hususi maaşlar verdiğini belirtir ve maaş alanların listesini verir. II. Meşrutiyet'ten sonra 21 Ağustos 1908'de yapılan genel maaş tensikatından vükelâ da nasibini aldı ve maaşları 25.000 kuruşa indirildi. Sadrazamın maaşı 40.000, şeyhülislâmınki 30.000 kuruştı. 1909'da Sultan Mehmed Reşad'ın arzusu doğrultusunda yapılan bir düzenlemeyle meclis üyelerinin bayramlarda ve resmî törenlerde tek tip elbise giymeleri esas benimsendi ve yaptırılan üniformaların bedelini padişah ödedi.

31 Mart 1909'da yayımlanan iç tüzükle meclisin toplanma ve müzakere biçimi, görevleri ve aldığı kararların icra şekli belirlendi. Toplanacağı zamanı sadrazamın kararlaştırdığı mecliste görüşmelere baş-

lanmadan önceki oturumda alınan kararların zabıtları imzalanır, ilgili nâzır bulunmadıkça kendi dairesine ait evrak günde alınıp görüşülemezdi. Mazeretli olarak meclise katılamayan üyeler alınan kararların zabıtlarını imzalamak zorundaydı. Üyelerin mecliste fikir beyan edebilmeleri için sadrazamdan izin almaları gerekiyordu. Meclis kararlarından önemlileri mazbatayla padişahın iradesine sunulur, iradeye gerek olmayanlarsa Sadâret Mektubî Kalemî'nde kaleme alınan bir yazıyla ilgili makama bildirilerek icra süreci başlatılırdı. İstikraz akdi, savaş veya barış kararı, sıkıyönetim ilânı, kara ve deniz kuvvetlerinin tamamen veya kısmen teyakkuza geçirilmesi veya cepheye sevkî, Meclis-i Umûmî'nin kapalı olduğu dönemde geçici kanun çıkarılması, bütçe dışı olağan üstü harcama yapılması, imtiyazat, mukavelât veya devlet daireleri için düzenleme yapılması, anlaşma hükümleri veya yabancı devletlerle ortaya çıkan siyasî sorunlar gibi konular mazbatayla, bunların dışındaki mühim hususlar sadrazamın tezkiresiyle padişahın onayına sunulurdu.

İç tüzükte meclisin yazı işleri de düzenlendi. Âmedci müzakereleri zaptetmekle, sadâret mektupçusu müzakere edilecek evrakı okumak ve gündemi hazırlamakla; âmedci yardımcısı ve birkaç kâtip meclisin yazı işlerini yürütmekle görevlendirildi. Meclis zabıtnâmeleri Âmedî Kalemî'nde saklanmakta, meclise havale edilen evrak, gerektiğinde kolayca bulunabilmesi için müteselsil numaralarla bir deftere kaydedilmekteydi.

1912'de iç tüzük değiştirilerek meclisin ele alacağı hususlarla yazı işleri yeniden düzenlendi. Meclisin görüşeceği konular genel siyasete dair meseleler, anayasa gereği vükelânın ortak sorumluluğunu gerektiren işler ve anayasa dışındaki diğer kanunların meclise yüklediği görevler olmak üzere üç grupta toplandı. Nâzırlar, ancak genel siyasete dair hususların meclis gündemine alınmasını teklif edebilirdi. Ayrıca bunun gerekçelerini ve kendi mütalaalarını yazılı olarak sadârete bildirmeleri lâzımdı. Bu üç grubun dışında olup padişahın onayını gerektiren hususlar nâzırlar, sadrazam ve padişahın ortak imzalarıyla yürürlüğe konur ve ilmiyeye dair meseleler şeyhülislâm vasıtasıyla padişaha arz edilirdi. Meclis kararlarından padişahın onayını gerektirenlerin yine mazbatayla arz edilmesi ve düzenlenecek olan irâde-i seniyye lâyhalarının meclis üyelerince imzalanması şarttı.

Meclis, kuruluşundan 4 Kasım 1922'de son sadrazam Ahmed Tevfik Paşa'nın istifası etmesine kadar varlığını ve faaliyetlerini kesintisiz sürdürdü. Osmanlı devlet geleneğinde meclis halkla mâbeyin, yani padişahlık makamı arasında bir perde vazifesi görürdü. Diğer bir ifadeyle yönetimin halkın hoşuna giden icraatları padişaha, başarısız uygulamaları ise meclise ve sadrazama hamledilir, böylece başarısız icraatlarda vekillerden biri veya birkaçı yahut sadrazam görevden alınarak padişaha gelebilecek tepkiler önlenmiş olurdu (Cevdet, IV, 151).

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Y.A.HUS, nr. 446/73, 251/151; BA, Y. PRK. BŞK, nr. 11/45, 11/55, 67/5; *Düstur*, Birinci tertib, İstanbul 1289, I, 16; İkinci tertib, İstanbul 1329-31, I, 62-64, 143-145; II, 61-64; IV, 547-548; Abdurrahman Şeref, *Târîh-i Devlet-i Osmâniyye*, İstanbul 1309, II, 444; Cevdet, *Tezâkir*, I, 17-18; IV, 151; *Mir'ât-ı Hakikat* (Miroğlu), s. 161-162, 510, 567; Lütfî Simâvî, *Osmanlı Sarayının Son Günleri* (s.nşr. Şemsettin Kutlu), İstanbul, ts. (Hürriyet Yayınları), s. 105-106; Asaf Tugay, *İbret: Abdülhamid'e Verilen Journaler ve Journalciler*, İstanbul 1962, s. 32, 35; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1976, VI, 117-119; Ali Fuat Türkogeldi, *Görüp İştiklârim*, Ankara 1984, s. 11-12, 50-51; Tahsin Paşa, *Sultan Abdülhamid, Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, İstanbul 1990, s. 24, 56, 365, 398; Ali Akıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform 1836-1855*, İstanbul 1993, s. 58, 179-185; C. V. Findley, *Osmanlı Devletinde Bürokratik Reform: Bâbü'lî 1789-1922* (trc. İzzet Akyol – Latif Boyacı), İstanbul 1994, s. 147-148, 207-209, 259-260.

ALİ AKYILDIZ

MECLİSİ, Muhammed Bâkır

(محمد باقر المجلسی)

Muhammed Bâkır b. Muhammed Takî
b. Maksûd Ali el-Meclisî
(ö. 1110/1698-99 [?])

Şîî âlim ve müellifi.

1037'de (1627) İsfahan'da doğdu. Allâme Meclisî ve Meclisî-i Sâni olarak da bilinir. Şah İsmâil zamanında Lübnan'ın Cebeliâmil bölgesinden İran'a gelip yerleşen ve din ilimleriyle meşgul olan bir aileye mensuptur. Meclisî-i Evvel diye anılan babası Muhammed Takî dönemin âlimlerindendi. Dedesi, şiirleri ve güzel konuşmasından dolayı meclislerde aranan, bu sebeple Meclisî mahlası ile tanınan Maksûd Ali'dir. Muhammed Bâkır başta babası olmak üzere sayıları yirmi bire ulaşan âlimlerden öğrenim gördü (Hüseyin en-Nûrî, II, 76-82; Kays Âl-i Kays, III, 485-487). Tahsilini tamamladık-

tan sonra ders verme ve eser yazma faaliyetine yöneldi, çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Talebelerinden kırk dokuzunun biyografisine yer veren bazı araştırmalar yanında (meselâ bk. Hüseyin en-Nûrî, II, 82-104; Kays Âl-i Kays, III, 488-492) ölümünün 300. yılı münasebetiyle Seyyid Ahmed el-Hüseyinî tarafından yapılan bir çalışmada öğrencilerinin 274'e ulaştığı belirtilerek bunların biyografileri verilmiştir (*Telâmizetü'l-'allâme el-Meclisî*, tür.yer.). Öğretim hayatının belli bir noktasına geldiğinde ilminin bir muhasebesini yapan Meclisî, Kur'an'ın anlaşılabilmesi için en önemli kaynak olarak hadisleri ve özellikle imamlara ait haberleri gördüğünden bunları tesbite ve incelemeye başladı. Eserlerini Arapça yanında daha çok Farsça yazan Meclisî'nin amacı, Hz. Peygamber'in ve imamların söz ve haberlerini Arapça bilmeyen geniş Şîî halk tabakasına ulaştırmaktı.

Safevî şahlarından bilhassa Süleyman ve Hüseyin'le yakın ilişkiler kuran Meclisî, eserlerini ve özellikle *Bihârü'l-envâr*'ı telif ederken onlardan önemli ölçüde malî destek sağladı. Bundan dolayı adı geçen iki hükümdar için aşırıya kaçan övgü ifadeleri kullandı (*Hayâtü'l-kulûb*, I, 3; *Zâdü'l-me'âd*, s. 2-3) ve eserlerinin bir kısmını onlara ithaf etti. 1098 (1686-87) yılında Şah Süleyman tarafından şeyhülislâmlığa getirilen Meclisî, bütün işleri din adamlarına bırakan Hüseyin Şah'ın tahta geçmesiyle (1106/1694-95) mollabaşı unvanını aldı. Böylece en yüksek dinî ve ilmi makama ulaşarak İsfahan'da cuma imamlığı yaptı, bu görevde bulunduğu süre içinde hukukî dava ve muameleleri bizzat yürüttü. Bu arada kendisine karşı çıkan muhaliflerini bid'atçılık ve inançsızlıkla suçlayarak sindirmek için gücünü ve nüfuzunu kullanmaktan çekinmedi. Ancak Şîî olmayanların devlet tarafından takibe uğraması halk arasında huzursuzluğa sebep oldu. Emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker faaliyetlerini de yöneten Meclisî, tasavvufa karşı olması dolayısıyla bazı sûfîlerle mücadelesi yanında İsfahan'daki Hindu putlarının kırılması için emir verdi (İbn Usfûr el-Bahrânî, s. 55; Hüseyin en-Nûrî, II, 17-20). Hüseyin Şah zamanda bulunduğu dört yıllık görevi esnasında İran'ın gerçek yöneticisi olarak Sünnîler'e karşı oldukça sıkı bir dinî politika ve baskı uyguladı. Bu tutumu büyük ihtimalle Afganlılar'ın İran'ı istilâsını (1135/1722-23) çabuklaştırmıştır. Meclisî, *Hakku'l-yâkin* adlı eserini Sünnî kıyımının had safhaya ulaştığı bir dönemde kaleme aldı; burada